

PÁLL ISTVÁN

SZABOLCS-SZATMÁR MEGYE NÉPRAJZI GYŰJTEMÉNYEINEK ÉS A MÚZEUMOK TUDOMÁNYOS MUNKÁJÁNAK TÖRTÉNETE

A mai Szabolcs-Szatmár megye több, korábban önálló vármegye összeolvasztásából jött létre: legnagyobb részét az egykori Szabolcs foglalja el, de Szatmár és Bereg is igen jelentős területtel képviselteti magát a mostani közigazgatási határok között. Ung három községe és Ugocsa apró határrésze a történeti megyék máig ható örökségeként van jelen, s ha még hozzávesszük a más megyékhez ill. országokhoz csatolt volt szabolcsi, szatmári és beregi településeket, akkor érthető meg, hogy a történelem során milyen nagy változások következtek be a közigazgatási (és később ország-) határok ide-oda tologatásával.

A néprajzi kutatás a mai megyehatárokon belül öt nagyobb néprajzi tájat határolt körül, de ezeken belül még több kistáj is elkülöníthető. A legnagyobb s leg-egységesebb néprajzi tájként számoltartott terület „Nyír” néven él az itteniek nyelvén. A táj éles vonallal nem határolható körül, mivel a nyírségi néprajzi csoport határa nem esik egybe a földrajzi határral. ERDÉSZ Sándor a Nyírség című könyvében a terület határát a következőképpen vonta meg: északon a Tisza kanyarulata; keleten a Tisza, Kraszna és a román határ; észak-nyugaton a Rétköz; nyugaton a Tisza és a Mezőség; délen a Hajdúság valamint Debrecen és Vámspércs határa által közrefogott terület a szorosan, néprajzi szemszögből vett Nyírség. A nyíriek gazdálkodását valamikor a *homok* határozza meg. Jellegzetes szántóföldi növényeik a rozs, a dohány, a burgonya, amelyeket a nyírségi parasztság több településen monokulturális szinten termelt.

A Rétköz mint néprajzi táj KISS Lajos munkásságáig alig ismert fogalom volt a szakemberek körében. Kiterjedése viszonylag kis számú (28) települést érintett, ám határa igen nagy területet, közel 140 000 holdat foglalt magába. A táj a megye Tisza által körített északi részén terül el, a jelenlegi Lónyai-csatorna és a Tisza között, Vencsellőtől egészen Tuzsérig. A Tiszánál a táj azonban nem szakadt meg, a túloldalon a Bodrogeközben folytatódott, ahol hasonló természeti viszonyok ugyanilyen életformát, gazdálkodási rendet honosítottak meg. Ennek lényege abban áll, hogy a nádas, vizes, ingoványos területen földművelést csak a vízmentes, a rétből kiemelkedő dombháton lehetett folytatni, s az itteni lakosság amit csak tudott, a rétből, mocsarakból szerzett be.

Az előbbtől lényegesen elüt a nyíri Mezőség, melynek neve majdnem ismeretlen a néprajzi szakirodalomban, pedig az már a 18. század közepén felbukkant egy dézsmajegyzékben mint a Nyírséggel egyenrangú tájnév. E kistájat, amelyhez csupán néhány község: Tiszadada, Tiszadob, Tiszaeszlár, Tiszalök, Tiszanagyfalu, Tiszavasvári — a régi Tiszabüd és Szentmihály — és egyes kutatók szerint Polgár tartozik, földrajzi és néprajzi ismérvek alapján is megkülönböztethetjük a Nyírségtől. A természeti adottságok különösen Szentmihály térségében a hortobágyihoz hasonló nagyállattartásnak kedveztek, az állattartás pedig egy sajátos, az itteni települések majdnem mindegyikénél megfigyelhető *ólaskertes* települési rendet hozott létre. A török pusztítás nyomán megindult pusztásodást a 18. században Szentmihály határában az alföldihez hasonló *tanyás rendszer* létrehozásával számolták fel.

Megyénk keleti harmadát foglalja el a szatmári rész, melyet átmeneti tájnak

is nevezhetünk az Alföld és az erdélyi, kárpáti előhegyek között. Egységes egész mind néprajzi, mind történeti jellegében, ennek ellenére több jól elkülöníthető kistájra oszlik. A terület legnagyobb folyója, a Tisza, a hegyek közül sík vidékre érve folyásában lelassul, nagy hurokszerű kanyarokat alkot. Hordalékát ezekben lerakja, s itt, e *hátakon* ülték meg az apró tiszaháti falvak. Ezt a mintegy 9 községet magába foglaló területet szatmári Tiszahátnak nevezzük. A mai megye keleti szögletében a Tiszahát, a Túr és a Szamos folyók s a magyar–szovjet–román határ vonala által körbezárt területet nevezzük Erdőhátnak. A mintegy 30 községre kiterjedő kistáját hajdan lápok s erek szabdalta erdőségek borították. E kistájon belül még egy néprajzi mikrotáj különíthető el: ez a Palágyság, mely csupán 3 településre, Kis- és Botpaládra valamint a ma Szovjetunióhoz tartozó Nagypaládra terjedt ki. A megye délkeleti részén a Szamos és a Kraszna-csatorna között elnyúló területet nevezte a nép Rétdalnak, az Ecsedi-láp vidékének. Az alig száz éve lecsapolt láp vize 18 falu határát érintette. A Szatmári síkságból mintegy 4-5 méterre kiemelkedő, alig két kilométer széles s a régi, szabályozás előtti Szamos kacskaringós vonalát követő földsávot Szamoshátnak nevezzük. A folyó szabályozása után, amikor a kanyarokat levágták, az oda épült falvak élőviz nélkül maradvá távolabb kerültek a főfolyástól.

A mai megyehatárokon belül elterülő Beregi Tiszahát egy nagyobb, összefüggő történeti és földrajzi táj része; ez a Szatmár-beregi síkság, mely a Szamos folyásától és a Nyírségtől a Kárpátok aljáig terjedő sík területet foglalja magába. A hajdan „Silva Bereg” névvel illetett táj az egykori Bereg megyének a mai országhatár és a Tisza közötti, Tarpától Lónyáig terjedő részét érinti; déli határa az idők folyamán gyakran változott, hiszen a történeti Bereg nem is egy helysége a folyó bal partján terült el. Hajdan az egész területet összefüggő erdőtakaró borította. A falvak az irtásokra települtek, de az így kialakított szántóföldek csak korlátozott számú népesség eltartását tudták biztosítani. A hagyományos gazdálkodást a 18–19. századi erdőirtások előtt az erdőkielés különböző formái és a folyók által biztosított javak, tevékenységi formák jellemezték.

Néprajzi gyűjtemények

Jósa András Múzeum, Nyíregyháza

A Szabolcs vármegyei Múzeum Jósa András tiszti főorvos kezdeményezésére az ország egyik első múzeumaként jött létre 1868-ban Nagykállóban, Szabolcs megye akkori székhelyén.¹ Alapítója érdeklődésének megfelelően az 1899-ben Nyíregyházára költözött múzeumban a régészeti gyűjtemény a mai napig meghatározó jellegű (1987 végén 115 440 leltározott és közel 88 ezer leltározatlan darab), s igen jelentős a numizmatika (31 904 db) és a képzőművészeti anyag is (1 526 db). A néprajzi gyűjteményt KISS Lajos hozta létre Jósa András 1918-ban bekövetkezett halála után (ekkor kapta a múzeum alapítója nevét). Az 1912-ben Nyíregyházára került KISS Lajos a régészeti gyűjtemény gyarapításán kívül egyre nagyobb hangsúlyt helyezett a néprajzi tárgyak gyűjtésére. Elsősorban a Rétközben folytatott kutatásokat, de a Nyírség középső részeinek etnográfiai feltárását sem hanyagolta el. Vidéki segítők közül a paszabi tanító, TURI Sándor nevét kell megemlíteni; ő volt az, aki a múzeum rétközi tárgyainak legnagyobb részére felhívta Kiss Lajos figyelmét.

A néprajzi gyűjtést Kiss Lajos 1948-as Budapestre kerülése után NYÁRÁDY Mihály folytatta, akit korábban szintén az igazgató rétközi kutatásainak egyik szervezőjeként ismerünk. 1966-ban történt nyugdíjaztatásáig vett részt a tárgyak gyarapításában és feldolgozásában. Fő kutatási területe a népi gazdálkodás és a halászat volt, különös tekintettel a Rétközre és a Nyírségre. A múzeum néprajzi gyűjteményét is ilyen jellegű tárgyakkal gyarapította. 1957-ben segítséget kapott ERDÉSZ Sándor

személyében, aki folkloristaként tevékenykedett a Jósa Múzeumban a Sóstói Múzeumfaluba történt 1970-es kinevezéséig.

Az 1972–74-ben a mai épületbe költözött néprajzi gyűjtemény raktári anyaga között (ui. a gazdálkodás és a berendezés tárgyainak és eszközeinek zöme a Sóstói Múzeumfaluban kiállított enteriőrökben látható) igen jelentős a textil- (kb. 500 db) és a kerámiagyűjtemény (közel 800 db). Utóbbiban kapott helyet a Kiss Lajos által 1919-ben vásárolt Kozák-féle gyűjtemény 147 erdélyi és felvidéki, részben késő-habán kerámiaja, amely Bene Zsuzsanna és Katona Imre személyében talált feldolgozót.² Az egyéb gyűjteményrészek kevésbé feldolgozottak, kartonozottságuk kb. 80 %-os. A 11 235 db tárgy kartonjai közé jelentős tudománytörténeti értéke miatt besorolták a Kiss Lajos által illusztrált leírókartonokat is, s ügyeircsák fontos kartonokon szerepel a kerámiagyűjteményen kívül a kismesterségek leírása is. Jelentős a múzeum céhes anyaga, hiszen gyűjtése már 1919-ben megkezdődött. A tárgyak egy részét a helytörténeti gyűjteménybe helyezték át.

Az adattár az utóbbi időkben elsősorban az önkéntes gyűjtők anyagaival gyarapszik (754 tétel, 40 233 lap), míg a néprajzi jellegű fényképek a fotótárban együtt szerepelnek a megyei múzeum egyéb gyűjteményeinek negatívjaival (21 125 negatív és 2149 diapozitív). A fotógyűjteményben közel 300, ma már felbecsülhetetlen értékű fotó található Kiss Lajos 1920–30-as években készült felvételei közül.³

Sóstói Múzeumfalú, Nyíregyháza-Sóstófürdő

A Szabolcs-Szatmár Megyei Múzeumok Igazgatósága Néprajzi Osztálya címet viselő múzeum gyűjtőterülete Szabolcs-Szatmár megye és Hajdú-Bihar megye északi, nyírségi része. A múzeum létrehozásának gondolata 1965-ben vetődött fel, s a tervek elkészülte után az építkezés 1970-ben indult meg. Az ERDÉSZ Sándor irányításával folyt épületáttelepítések eredményeként 1979-ben befejeződött a múzeum első ütemtervének építkezése (1976-ban PÁLL István muzeológus is bekapcsolódott a munkába), s az országos múzeumi és műemléki hónap országos megnyitójaként került sor két tájegység (Szatmár és a Rétköz) épületegyütteseinek (összesen 5 portának) megnyitására. A több mint 7 hektáros múzeumfaluban a szatmári tájat 3 porta képviseli; ezek között szegényparaszti, középparaszti és kismemesi szintet bemutató lakó- és gazdasági épületek találhatók. A Rétköz két portájának egyikén látható a múzeum talán legérdekesebb és a legarchaikusabb jellegű lakóépülete, a már Kiss Lajos által is részletesen bemutatott paszabi földház.

A második építési ütemtervben szereplő építkezés 1978-ban indult meg a régi porta tarpai lakóházának áttelepítésével. A faluközpontban azóta részben vagy egészében elkészültek a három nyírségi, egy nyíri mezőségi porta épületei, egy tırpák tanya lakóháza és egy szatmári kerülőház. A közösségi épületek közül a barabási iskola és a tűzoltószertár már áll, rövidesen áttelepítenek egy szárazmalmot, egy szatócsholtot kocsmával, templomot haranglábbal, egy nyírségi kismemesi portát s egy paróchiát is. A kismesterségek szerszámai és berendezési tárgyai egy műhelysorban kapnak helyet.

A múzeumfalú épületeinek berendezéséhez szükséges néprajzi tárgyakat eleinte a Jósa András Múzeum néprajzi gyűjteményéből egészítették ki, s azok ott mint ki-helyezett tárgyak szerepeltek. A szisztematikus gyűjtés a múzeumfalú speciális gyűjtési terveinek megfelelően (berendezési tárgyak ill. a gazdálkodás eszközei) már a múzeum létrehozásának évében megindult, s BODNÁR Zsuzsanna muzeológus munkába lépésével (1980) intenzívebbé vált. A távlati célok ismeretében (ti. hogy a raktárak felépülte után e múzeum lesz a megyei néprajzi osztály) a tárgyakat a Jósa Múzeum néprajzi leltárkönyvébe leltározták ill. leltározzák be (számuk 1987 végén 11 235

db). A múzeumfaluban népi építészeti katasztert hoztak létre (több mint 100 község), s az alapítás óta külön fotótárban helyezik el a legfőképpen népi építészeti témájú fotónegatívokat (4349 db).⁴

Báthori István Múzeum, Nyírbátor

A múzeum szervezésének gondolata az 1950-es évek elején vetődött fel, amikor a jogi végzettségű SZALONTAI Barnabás Nyírbátorban tanári állást kapott. A tárggyűjtés eredményeként a művelődési házban 1955-ben nyílt meg az első állandó kiállítás, de a néprajzi tárgyak már korábban – ha szerény körülmények között is – közönség elé kerültek. Szalontai kiváló szervezőképességével megnyerte a szaktudomány jeles képviselőit, akiknek segítségével az egyre gyarapodó anyag kiállítására és őrzésére megkapta a volt minorita kolostor barokk stílusú épületét. Itt az első kiállítás 1961-ben nyílt meg, s több mint 20 évig állt a közönség rendelkezésére. Új kiállítás már a Szalontai halála után (1984) kinevezett múzeumvezető, DÁM László igazgatása alatt nyílt meg 1986-ban.

A múzeum néprajzi gyűjteménye igen jelentős (8 163 tárgy), s valamennyi tárgy kartonozott. A régészeti anyag szintén számottevő (22 766 leltározott és kb. 5 000 leltározatlan darab) annak ellenére, hogy kinevezett régésze nem volt a múzeumnak. Szalontai művészi érdeklődésének köszönhetően jelentős az iparművészeti (1 081 db), a képzőművészeti (1 001 db) gyűjtemény és a numizmatikai anyag is (1 701 db).

A néprajzi gyűjtemény kb. egynegyedét a kerámiagyűjtemény alkotja; ennek jelentőségét emeli, hogy a történeti Magyarország keleti térségének, beleértve Erdélyt és a nagy felvidéki (pl. gömöri) központokat is, minden jelentősebb kerámiacentrumából van itt tárgy. Az anyag jó része 19. századi. Ugyancsak figyelemre méltó a közeli kegyhelyhez, Máriapócshez fűződő fogadalmi ajándékok, a viaszofferek gyűjteménye (mintegy 1 000 db), melyet szintén Szalontai dolgozott fel külön kiadványban.⁵ Legújabbban a textilgyűjtemény feldolgozása készült el D. RÁCZ Magdolna tevékenysége révén. A céhes anyag a városban a 16. század óta céhszervezetben élt jelentős számú mesternek köszönhetően igen gazdag, s ennek következtében a népi kismesterségek gyűjteménye is számottevő (különösen a szíjgyártó, kalapos, kovács és cipésmesterség anyaga teljes).

A fotótár a megye gyűjteményei között itt a leggazdagabb (21.997 negatív). Ebben igen jelentős a tárgyfotók mennyisége. Az 1984-ben létesült diagyűjtemény jelenleg 2 450 tételből áll. Az adattár (13 844 lap) vegyesen tartalmaz néprajzi és helytörténeti anyagot is. Itt őrzik az Országos Levéltár Nyírbátorra vonatkozó teljes irat- és oklevélananyagának másolatát. A történeti forrásokat tartalmazó mikrofilmek száma kb. 4 000.⁶

Beregi Múzeum, Vásárosnamény

Az 1954-ben BABUS Jolán vezetésével iskolai helytörténeti gyűjteményt szervezni kezdett múzeumot kilenc évi gyarapítás után (1963-ban) az alapító Szekszárdra történt távozása miatt CSISZÁR Árpád ref. lelkész vette át. Voltaképp ez az év a már Beregi Múzeumnak nevezett intézmény alapítási éve. Az évekig alagsori, légtelmi helyiségekben összezsúfolt, egyre gyűlő anyag (1964 végén már 5 071, főleg néprajzi tárgyat számlált a gyűjtemény) 1969-ben kapott méltó helyet a járási pártbizottságnak addig otthont adó, ekkor kiürített városközponti kúriában. 1975 óta áll a múzeum alkalmazásában Felhősné CSISZÁR Sarolta, előbb mint néprajzos múzeológus, majd 1979 óta mint a múzeum vezetője.

A néprajzi tárgyak gyűjtésében két célt tűzött maga elé a múzeum. Egyik a kisparaszti gazdálkodás és háztartás eszközkészletének minél teljesebb felgyűjtése; e gyűjteményrészről kiemelkedik a több mint 1 000 darabot számláló népi kerámia-

gyűjtemény, s ezen belül a mintegy 50 darabból álló, nagybányai készítésű szilkegyűjtemény. A háztartás eszközkészletéből indult ki a vasöntvénygyűjtemény, mely országos hírnévre tett szert. A zömében a munkácsi vasöntődében készült tárgyak közül legjelentősebbek a díszített öntöttvas kályhák, melyek száma ma már a 70-et is meghaladja.⁷

A néprajzi gyűjtés másik iránya a beregi népművészet. A hagyományos faeszközökön és tárgyakon kívül legjelentősebb a közel 3 000 darabos népi textíliák gyűjteménye; ennek publikált feldolgozása időben és térben segített elhelyezni a ma országosan „beregi keresztstemes”-ként ismert díszítési módot, mely csupán egy típusa a beregi hímzésvilágnak.⁸

A néprajzi gyűjtemény 1987 végén 11 061 darabot számlált. Hagyományos kartonrendszere kiemelkedően jelentős mennyiségű információt hordoz, majd háromnegyed része (7 839 db) fotóval illusztrált. Az adattárban a néprajzi dokumentumok nincsenek teljesen elkülönítve (összesen 14 998 lap), hasonlóan a fotótárhoz (16 168 negatív és 842 diapozitív). Jelentős a múzeum régészeti gyűjteménye (17 273 tárgy), mely teljes egészében rendezett, illusztrált kartonokkal ellátott.

Az anyaépülettől távolabb, az Eötvös-kúriában kapott helyet a 70-es évek elején gyűjteni kezdett iskolatörténeti gyűjtemény, mely 1980-ban nyílt meg s kiállítása 4 helyiségben látható. Ugyancsak a múzeum gyűjteményéből rendezték be 1983-ban a Nyírtourist kezelésében álló csarodai kishalász-házat.⁹

Rétközi Múzeum, Kisvárd

A Várday-család reneszánsz várának 1962-ben helyreállított tornyában kapott helyet a Vármúzeum; első kinevezett vezetője, MAKAY László tanár, elsősorban a helyszínen az ásatások és a helyreállítás során előkerült régészeti emlékek bemutatását tűzte ki célul (számuk 1987 végén 8 297 db), de raktári anyagként – egy későbbi kiállítás lehetőségének reményében – néprajzi tárgyak is szép számmal bekerültek a gyűjteménybe. A Rétköz és a Nyírség északi, Felső-Szabolcsnak is nevezett településeiről származó anyag bemutatására azonban már csak az 1983-ban a múzeum rendelkezésére bocsátott volt zsinagóga épületében kerülhetett sor. A nem szokványos tér a szokásostól eltérő kiállítások megrendezéséhez nyújtott lehetőséget: 1987-ben egy, a Kisvárdával szomszédos Ajakra a múlt században nagyrészt Heves megyéből betelepült népeségnek a környezetétől elütő lakáskultúráját, öltözködését bemutató *ajkai házbelső* rekonstrukcióját építették meg, 1988-ban pedig egy *kovácsműhely* teljes felszerelését állították fel a zsinagóga földszinti terében.

A néprajzi anyag 2 148 darabot számlál, ám ennek raktározási és állagmegóvási gondja az új épületben sincs megoldva. Az anyagban jelentős a népi textílek gyűjteménye, de a kismesterség tárgyi anyaga sem elhanyagolható.¹⁰

Szatmári Múzeum, Mátészalka

Az I. világháború elvesztése után megvont új országhatárok révén Szatmár megye múzeumai Romániához kerültek. A két világháború között Szatmárban fellelő néprajzi kutatás „mellékhajtásaként” felvetődött egy önálló Szatmári Múzeum létesítésének gondolata is, de az új háború kitörése elvette a múzeumalapítás lehetőségét. Végül is a terv magánkezdeményezésként valósult meg MÁRTON Árpád gimnáziumi tanár jóvoltából, aki 1956-ban kezdett intenzív gyűjtésre gyarapodott, hogy tájmúzeummá nyilvánították. A múzeum azonban csak 1973-ban kapott önálló épületet, s múzeumvezetővé 1974-ben nevezték ki FARKAS József középiskolai tanárt.

A múzeum néprajzi gyűjteményének kialakításánál figyelembe kellett venni az

annak alapjául szolgáló, már létező Márton-féle gyűjteményt, s azt, hogy a határ túloldalán, Nagykárolyban és Szatmárnémetiben lényegében ugyanezen tájegységben már létezik múzeum, Szatmár itteni területein viszont sem múzeum, sem levéltár nem működött. Mindezeket egybevetve – és elvetve az addigi múzeumok kiállításai másolásának gondolatát – egy tematikus gyűjtemény létrehozását tűzte ki célul a múzeum, mely a mezőgazdasági eszközök, agrártörténet és néprajz kapcsolatát plasztikusan mutató néprajzi nagytárgyak gyűjtése felé irányult. A 7 146 darabot számláló gyűjtemény legjelentősebb és legnagyobb méretű tárgyait a szekerek képezik (a két székszínben elhelyezett közlekedési és szállítóeszközök száma meghaladja az 50-et), de igen fontos a kézimalmok gyűjteménye is (11 komplett, ma is működőképes „kúdaráló” és sok malomkő van a múzeum birtokában). Mindkét gyűjteménycsoport jól feldolgozott és publikált.¹¹ A nagytárgyak között jelentős helyet foglalnak el a gyékényből font és a deszkából ácsolt gabonataralók is.

Jelentős a település-villamosításhoz kapcsolódó és a munkásmozgalomtörténeti anyag is a múzeum gyűjteményében. A fotónegatívek és a diapozitívek zöme (összesen 18 623 negatív és 2 655 db dia) néprajzi témájú, s az adattár (11 683 lap) nagy része is néprajzi feljegyzéseket tartalmaz. Külön jelentősége van az 1974-ben megvásárolt 8–10 000 gépelt lapnyi Luby Margit-féle hagyatéknak, melynek annotált bibliográfiája külön kötetben jelent meg 1986-ban.¹²

Vasvári Pál Múzeum, Tiszavasvári

A szintén iskola-gyűjteményként szervezni kezdett múzeum első vezetőjének GOMBÁS Andrászt nevezték ki, aki tanári diplomával községe amatőr régésze, néprajzosa és helytörténésze volt egy személyben. A községi akaratból létesített gyűjtemény 1963-ban kapta a Vasvári Pál nevet. Az ez évtől kinevezett múzeumvezető 1968-as nyugdíjaztatásáig gyűjtötte a szűkebb táj, a nyíri Mezőség elsősorban néprajzi, de a környéken folytatott ásatásai révén régészeti emlékeit is. 1968 és 1977 között HUNYADI József irányításával folyt a múzeumi anyag gyarapítása.

Az 1982-ben a mai helyére költözött múzeum néprajzi gyűjteménye 2 951 darabot számlál. Közülük kiemelkedő a kerámiagyűjtemény (mintegy 300 db) és a számszerűleg ugyan nem jelentős, de céhtörténetileg és a kismesterségek között elfoglalt meghatározó jellege miatt számottevő hímzett bunda gyűjtemény. Az anyag közönséggel való megismertetése időszaki kiállítások segítségével történik, melyeken gyűjteménycsoportonként (kovácsolt vasmunkák, kerámiák, népi faeszközök, szövés-fonás stb.) mutatják be a tárgyakat.¹³

Vajai Tájház

A község központjában álló, a 19. század közepe táján épült, tipikus nyírségi elrendezést tükröző középparaszti lakóház 1980-ban nyílt meg a látogatók előtt. A lakóház háromhelyiséges, nádfedeles, fehérre meszelt falú épület. A bejárati ajtó a boltívvél kettéválasztott konyhába nyílik. Ennek hátsó része fölött szabadkémény, az alatt tüzelőpadkák láthatók. A boltívet háztartási eszközök díszítik. A berendezés PÁLL István forgatókönyve alapján a Vay Ádám Múzeum 999 tárgyból álló néprajzi gyűjteményéből készült. Az utcai szoba nagy részét a kemence tölti ki, berendezési tárgyai téli időszaknak megfelelő elrendezést tükröznek. A hátsó szoba berendezése az elsőhöz hasonló, s a „tiszta szoba” funkcióját tölti be.¹⁴

Csardai halászház

A századforduló táján készült csarodai halászház egy kisvizekben halászó, mindenféle vízinövényt és állatokat begyűjtő pákász életmódját kívánja bemutatni a lakásberendezésen keresztül. A 13. századi műemléktemplomhoz tartozó védett területen álló lakóépület berendezése a régi beregi házbelsőről ad képet. A CSISZÁR

Sarolta által készített berendezési terv alapján kialakított enteriőr, a benne elhelyezett bútordarabok (az egyetlen szobában egy ágy, díkó, komód, asztal, székek), a fal mellé állított „rakott spór”, a bútorokon lévő kisebb használati eszközök, a pitvarban helyreállított tüzelőberendezés (a kemence és a melléje épített platnis tűzhely) a közöttük élő ember életmódjáról tájékoztatnak.

Szatmárcsekei tájház

A taposott szalmafedéllel borított, meredek hajlásszögű, magastetőű szegény-paraszti épület a 19. század második felében készült. Az 1977-ben állami tulajdonba került épület berendezése nagyrészt azokból a bútorokból áll, melyeket a volt tulajdonos halála előtt használt. A szabadkéményes, kemencével ellátott pitvartól jobbra és balra is egy-egy, régi bútorokkal és használati tárgyakkal berendezett szoba nyílik, melyek a környék, a szatmári táj szegényparaszti életformáját vannak hivatva bemutatni. A Szatmár-Beregi Tájvédelmi Körzet támogatásával helyreállított és FARKAS József tervei alapján berendezett épület 1984-ben nyílt meg.

Tiszacsécsesi Móricz-Emlékház

Az 1952-ben népi műemlékké nyilvánított, a múlt század harmadik harmadában épült lakóház néhány évig Móricz Zsigmond családjának adott otthont az 1870-es években. A helyreállított épületben 1965-ben nyílt meg az első kiállítás (az akkori helyreállítást Mende Ferenc tervei alapján végezte az OMF), melyet 1979-ben egy nagyobb méretű felújítás követett. Ekkor alakult ki PÁLL István tervei alapján a ma is látható, két helyiséget (a szabadkéményes pitvart és a nagyobbik szobát) elfoglaló enteriőr, mely az e vidéken hajdan megszokott kisparaszti berendezést tükrözi.¹⁵

Tarpai „tájház” (Helytörténeti gyűjtemény)

A település központjában, egy múlt századi egyházi magtárépületben található a község 1976-ban megnyílt múzeuma. Az Erdész Sándor, Németh Péter és Vigh Károly forgatókönyve alapján készült kiállítás emeleti részén kapott helyet a néprajzi gyűjtemény. A községben gyűjtött kerámia- és textilanyag, valamint különféle háztartási eszközökön túl a hangsúly a *kismesterségek* bemutatására esik. A kiállított bognárműhely és a zsindelyhasítás eszközei emlékeztetnek arra az időszakra, amikor Tárpa lakosságának egy része ezen mesterségek űzésével kereste kenyerét. Külön tablón látható a messze földön híres tarpai vékák készítésének menete. A kiállítás további részében látható nagyméretű fotók, egy felállított kiskapu a múlt század végén kialakult faluképet mutatja be.¹⁶

Tudományos munka

Jósa András Múzeum

Annak ellenére, hogy az ország egyik legrégebbi múzeuma volt a Jósa András Múzeum, s 1918-tól olyan jelentős személyiség volt a vezetője, mint Kiss Lajos, a két világháború között saját kiadványt nem jelentetett meg. Kiss Lajos néprajzi tanulmányai szakfolyóiratokban és különálló kötetekben láttak napvilágot, de a múzeum még utóda, Nyárády Mihály igazgatása alatt sem rendelkezett az évkönyv-indításhoz elegendő tőkével. A *Jósa András Múzeum Évkönyve* I. kötete csak 1960-ban jelent meg, s hosszabb-rövidebb kihagyások után 1988-ban jött ki a nyomdából az 1978–1980-as, három évet összevonó XXI–XXIII. kötet. E kötetek mindegyike tartalmaz megyei és külső munkatársak tollából származó néprajzi tanulmányokat is. Az 1965-ben indított *Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek* eddig megjelent 6 számából öt néprajzi tárgyú, de megjelenése rendszertelenné és esetlegessé vált. Többé-kevésbé rendszeresen megjelennek a *Jósa András Múzeum Kiadványai* sorozat kötetei. Az 1958-ban indult sorozat 27 eddig megjelent száma közül 14 ölel fel néprajzi témakö-

röket. A kötetek egy része több szerző különböző témájú dolgozatát tartalmazza, de vannak közöttük monografikus igénnyel íródott művek is. Külön ki kell emelni a sorozat *Nyíregyházi szlovák („tírpák”) nyelvjárási és néprajzi emlékek* című 4 kötetét, melyekben szlovák nyelvű néprajzi tanulmányok is találhatók.

A megyében tevékenykedő néprajzosok nagyobb lélegzetű munkáinak publikálásában külső kiadók is részt vesznek. Közülük a legjelentősebb a debreceni KLTE Néprajzi Tanszékével kötött megállapodás, melynek keretében a tanszék két kiadványsorozatában (a *Folklor és Etnográfia* valamint a *Studia Folkloristica et Ethnographica*) eddig 8 Szabolcs-Szatmár megyei néprajzkutató 12 kötete látott napvilágot, s további 1 kötet a mátészalkai néprajzi konferencián elhangzott előadások szövegét tartalmazza. (Ezekről és a más helyeken megjelent kiadványokról – mivel a szerzők között nincs a Jósza András Múzeumban dolgozó munkatárs – a tájmúzeumok és az egyes néprajzosok tevékenységét tárgyaló részben lesz szó.)

Mint megyei múzeum, a Jósza András Múzeum megpróbálja koordinálni a tájmúzeumok néprajzi tevékenységét. Közös kutatás igen kevés folyik: az eddigi legnagyobb szabásúnak ígérkező, közös munkát igénylő „Megyék népművészete” kötetéhez a megye néprajzos munkatársai a már évekre lebontott ütemterv szerint több előtanulmányt elkészítettek, ám felsőbb szintű pénzügyi megfontolások egyelőre megühsítták a nagyobb szabású gyűjtő- és feldolgozó munkát. E dolgozatok egy része különböző folyóiratokban látott napvilágot.¹⁷

A múzeum régész és néprajzos munkatársainak összefogásával 1988–90 között egy pályázat elnyerését követően folyik a megyében található kisgyűjtemények néprajzi anyagának számbavétele, leltározása, kartonozása. Ezek feltérképezése után újabb, nagy mennyiségű anyag válik kutathatóvá és ismertté.

A Jósza András Múzeum gyűjteményéből összeállított állandó néprajzi kiállításoknak a vármegyeháza épületében lévő néhány szoba nem biztosított megfelelő teret, így a néprajzi anyag egészen 1951-ig többnyire a raktárak polcain és kisebb lélegzetű, tematikus jellegű kiállításokon volt csak megtekinthető. A halászat, gabonatermelés és a szűcsmesterség szabolcsi emlékeit bemutató első állandó kiállítás 1951-ben nyílt meg Bakó Ferenc, Béres András és Nyárády Mihály jóvoltából, de a teremhiány miatt 1954-ben le is bontották azt. Közel 6 évet kellett várni az újabb állandó kiállítás megrendezésére, amikor is Nyárády Mihály forgatókönyve alapján az új kiállítóhelyen megnyílt egy több néprajzi tárgykört felölelő kiállítás. Az 1960–1965 között nyitvatartó kiállítás a hagyományos kiállítások nyomdokain haladt, az 1967-ben megnyitott új állandó kiállítás (*Szabolcs-szatmári népszokások* címmel) azonban már egy kisebb témakör tárgyi anyagát mutatta be. Az 1972-ig nyitva tartó állandó kiállítás forgatókönyvét ERDÉSZ Sándor írta.¹⁸

A néprajzi tárgyak új állandó bemutatására csak az új múzeumépületben kerülhetett sor: itt nyitották meg 1974-ben a MURAKÖZI Ágota forgatókönyve alapján készült *Felső-Tisza-vidéki szöttesek és himzések* című állandó kiállítást, melynek vezetője „A Jósza András Múzeum kiállítási vezetői”-nek első füzeté lett (a sorozat 15. füzeté 1987-ben jelent meg, de közöttük csak kettőnek van néprajzi vonatkozása: az 1979-ben megjelent 10. számban Páll István írt néhány oldalt a tiszacsecsei Móricz Zsigmond Emlékházról és kisparaszti enteriőrjéről, míg az ugyancsak 1979-ben publikált 12. szám az akkor megnyílt Sóstói Múzeumfalu állandó néprajzi kiállításainak vezetőjeként szolgált Erdész Sándor szövegével.) A kiállítást 1979-ben bontották le abból a megfontolásból, hogy ezután az állandó néprajzi kiállításoknak a Sóstói Múzeumfalu – mint a megyei múzeumok néprajzi osztálya – ad majd otthont.

A múzeum tudományos jellegének bizonyítására, külső kapcsolatok áplására és

mások kutatási eredményeinek megismerésére szolgáló konferenciákra is sor került a Jósza András Múzeumban, főleg az utóbbi évtizedben. Az első nagyobb szabású rendezvényt még 1968-ban, a múzeum alapításának 100 éves évfordulóján tartották: az ünnepi szónok nem véletlenül éppen Ortutay Gyula volt, aki fiatal korában a Rétközben és a Nyírségben végzett jelentős terepmunkát. Nyíregyházán elhangzott tudománytörténeti értékű előadása nyomtatásban is megjelent.¹⁹

1981-ben Nyíregyházán és Dombrádon előadói konferenciákon emlékeztek meg Kiss Lajos születésének 100. évfordulójáról, s ez alkalomból Kiss Lajos itteni munkásságáról külön füzetet is megjelentetett a múzeum. A Néprajzi Társaság ugyanezen évfordulóhoz kapcsolódó hódmezővásárhelyi vándorgyűlésen szintén szerepeltek előadásokkal a megye múzeumainak munkatársai.²⁰

A Jósza Múzeum és a Sóstói Múzeumfalva az egyik bázisa a megyében folyó „tírpák-kutatásoknak”. A Nyíregyházán és környékén élő, szlovák eredetű lakosság néprajzi kutatásáról 1986-ban rendeztek tudományos konferenciát *A „tírpák” népnév eredete* címmel, melyen hazai és szlovákiai néprajzosok is részt vettek.²¹ Kisebb jelentőségű, ám a néprajzi múzeológia számára igen fontos konferenciára is sor került a múzeumban 1980-ban: itt tartották az időközben addigi formájában megszűnt néprajzos múzeológusok országos továbbképzését.

A Jósza András Múzeumban tevékenykedő néprajzkutatók között kiemelkedő szerepe volt KISS Lajosnak, aki 1912–1948-ig állt a múzeum alkalmazásában. Országos hírű néprajztudóssá válva 1948-ban Kossuth-díjjal tüntették ki. Munkásságának legnagyobb része Nyíregyházához kötődik, de szülővárosa, Hódmezővásárhely népe, néprajza is igen sok munkájának adott témát. Itt csak szabolcsi tárgykörű kötetek közül emelek ki néhányat: fő kutatási területének, a Rétköznek 2 könyvet is szentelt,²² de több kisebb, itteni témát felölelő dolgozata a *Vásárhelyi hétköznapiak* című kötetben is megjelent (Bp, 1958.). Külön füzetben publikálta a nyíregyházi szűcs mesterségről szóló tanulmányát, mely a díszítőművészetben való jártasságának is bizonyítéka.²³ Munkásságát igen jó bibliográfia dolgozza fel.²⁴

Kiss Lajosnak a Néprajzi Múzeumba történt kinevezése után NYÁRÁDY Mihályt bízták meg a múzeum vezetésével. 1949-től 1954-ig mint igazgató, 1966-os nyugdíjazásáig pedig mint beosztott néprajzos muzeológus volt a múzeum alkalmazásában. Publikációit főleg szakfolyóiratok, helyi évkönyvek őrzik, de 3 cikkel jelentősen hozzájárult az 1939-ben Dienes István szerkesztésében megjelent Vármegyei szociográfiák Szabolcs megyei kötetének magas színvonalához is. Az itt megjelent összefoglalása, a *Szabolcs vármegye vázlatos tárgyi néprajza* ma is haszonnal forgatható. Munkásságát 1962-ben és 1979-ben „A Szocialista Kultúráért” kitüntetéssel ismerték el, 90. születésnapja tiszteletére pedig Nyárády Mihály 90 éves címmel a Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 5. száma látott napvilágot; benne munkásságának méltatása és bibliográfiája, valamint 3 rövidebb dolgozata kapott helyet.

1957 óta dolgozott a Jósza András Múzeumban ERDÉSZ Sándor; 1970-ben a Sóstói Múzeumfaluba nevezték ki, így róla ott szölok. 1966 óta áll a múzeum alkalmazásában MURAKÖZI Ágota, aki a néprajz mellett a képző- és iparművészeti anyaggal is foglalkozott és jelenleg is foglalkozik. Fő kutatási témája a népművészet; doktori disszertációját a naív művészetről írta (1968), s ehhez kapcsolódóan *Gajdos János parasztfestőről* közölt tanulmányt 1970-ben a Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 4. számában. A népművészeti fejezet egyik szerzőjeként részt vesz a Mátészalka-monográfia szerzői gárdájában.

SZABÓ Sarolta 1980 óta a múzeum munkatársa; ő kezeli a néprajzi gyűjteményt. Fő kutatási területe a társadalomnéprajz, ezen belül a céhes anyag vizsgálá-

lata. Tagja a megyei kisgyűjteményeket feldolgozó munkacsoportnak. Cikkei helyi folyóiratokban és évkönyvekben jelennek meg.

Sóstói Múzeumfalu

A Sóstói Múzeumfalu egy-egy portája külön állandó kiállításként szolgál, hiszen mindegyikük más-más tájegység vagy társadalmi réteg életmódját, gazdálkodását, építkezését, lakáskultúráját mutatja be. Az 1979-es megnyitóhoz kapcsolódva itt került sor az *Anyag, szerkezet és berendezés a szabadtéri múzeumokban* című nemzetközi konferencia résztvevőinek zárómegbeszélésére, mely a múzeum első ilyen jellegű rendezvénye volt. A következő években a tarpai kismesesi ház (1980), az anarcsi középparaszti lakóház (1981), a kállósejmi középparaszti ház (1982), a nagyhodosi kerülőház (1983), a beregi gazdasági épületeket (1984), a barabási iskolát (1986), a tiszadobi portát (1987) és a cigánybokori „tírpák” ház (1988) nyitották meg, mindannyiszor a múzeumi hónap keretében. 1984-ben Mezőgazdaság a múzeumban címmel a nyitó ünnepséghez kapcsolódva tudományos tanácskozársra is sor került.

1985-ben a Múzeumfalu volt a házigazdája az Ortutay Gyula születésének 75. évfordulója tiszteletére rendezett *Irányzatok a kortársi folklórsztikában* című emlékülésnek, melyen hazai és külföldi folklórkutatók is részt vettek. Az itt elhangzott előadások a *Folklór és Tradíció* III. kötetében megjelentek (Bp. 1987.). A szabadtéri múzeumok közművelődési programjainak szervezése, a tapasztalatok kicserélése volt a programja az 1987-ben az intézményben tartott múzeumi népművelők országos konferenciájának; ugyancsak a szabadtéri múzeumok kerültek terítékre 1988-ban, amikor is a skanzenek épületeinek és berendezési tárgyainak restaurálási és konzerválási feladatairól folytattak eszmecserét a hasonló jellegű hazai múzeumok munkatársai.

A múzeumfaluban jelenleg tevékenykedő 5 néprajzos közül 3 folklorista, 2 tárgyi néprajzzal foglalkozik. ERDÉSZ Sándor az alapítás óta (1970) kinevezett munkatársa az intézménynek. Fő kutatási területe a folklór, ezen belül is a népmese kutatás. Több mesekötete jelent meg saját gyűjtéseiből magyar és német nyelven,²⁵ s több kötetnyi általa lejegyzett meseanyag vár még kiadásra. Sajtó alá rendezett és jegyzetelt más meseköteteket is,²⁶ s a szakfolyóiratokban és évkönyvekben e témából sok cikket publikált. Doktori címet 1963-ban szerzett *Ámi Lajos meséi* című munkájáért. Kandidátusi disszertációját *Kigyó kultusz a magyar néphagyományban* címmel 1985-ben védte meg.²⁷ Megjelent kötetei közül több foglalkozik a szellemi néprajz más témaköreivel is,²⁸ de a Magyar Néprajz című összefoglaló munka számára is majd 2 éves tanulmányt készített *A mese és a hiedelemvilág kapcsolata* címmel. Ő írta meg 3 ív terjedelemben a sajtó alatt lévő új Szabolcs-Szatmár megyei monográfia folklór és népművészet fejezeteit, s tagja a Nyírbátor-monográfia szerzői kollektívájának is. 1974-ben jelentette meg a Gondolat Kiadó a Magyar Néprajz sorozatban a *Nyírségről* szóló kismonográfiáját. Munkahelyéből és munkaköréből következően hivatalból is foglalkozott a megye műemlékeivel; *Szabolcs-Szatmár megye műemléki topográfiájában* 69 település népi építészetéről foglalta össze a legfontosabb tudnivalókat,²⁹ s a múzeumfalu kiállítási vezetőit is ő írta meg.³⁰ Munkásságát két alkalommal „A Szocialista Kultúráért” és 1983-ban a „Kiváló népművelő” kitüntetéssel ismerték el.

PÁLL István 1976 óta áll a múzeum alkalmazásában. Fő kutatási területe a történeti néprajz, ezen belül is a népi építészet, s egyik irányítója a népi épületek múzeumba történő áttelepítésének. Publikációi főként a fenti témakörökön belül jelennek meg szakmai folyóiratokban és kötetekben. Doktori értekezését – melyet

a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Népi Építészeti Archívum Kiadványai 2. köteteként publikált – 1987-ben védte meg *Szabolcs megye népi építkezése a XIX. század közepén* címmel. 1985-ben elnyerte a TMB 3 éves belföldi ösztöndíját, melynek keretében a *Változások Északkelet-Magyarország népi építkezésében a 18–20. században* címmel végzett levéltári kutatásokat és terepmunkát. Vezeti azt a munkacsoportot, mely az 1988-ban elnyert pályázat segítségével feltérképezi a megye kisgyűjteményeit. Az új megyei monográfiában 2 ív terjedelemben foglalta össze Szabolcs-Szatmár tárgyi néprajzát és néprajzi tájait. A múzeumfaluban végzett munkáját 1982-ben „A Szocialista Kultúráért” kitüntetéssel honorálták.

BODNÁR Zsuzsa 1980 óta a múzeumfalu munkatársa. Fő kutatási területe a népi lakásbelsők vizsgálata; irányításával folyik a múzeumba áttelepített épületek berendezési tárgyainak gyűjtése és azok berendezése. Doktori értekezését is e témából készítette 1984-ben *A nyírségi lakáskultúra változásai* címmel. Publikációi folyóiratokban és évkönyvekben jelentek meg. RATKÓ Lujza 1985-ben került áthelyezéssel a sóstói Múzeumfaluba (korábban szerződéssel a nyírbátori múzeumban tevékenykedett). Fő kutatási témája a néptánc. A Jósza András Múzeum Kiadványai 24. köteteként látott napvilágot 1987-ben a *Mesék, mondák Biriből* című munkája. BALÁZS Gusztáv 1987-ben lett a múzeum néprajzos munkatársa. Tánchagyományok gyűjtésével foglalkozik, ezen belül is a cigánytáncok a fő kutatási területe. 1987-ben elnyerte az MTA-Soros Alapítvány 2 éves ösztöndíját, melynek keretében *Az Ecsedi-láp-vidék cigánysága néptánchagyományai* címmel végez terepmunkát.

Báthori István Múzeum

Alighogy a nyírbátori múzeum megnyitotta kapuit, már ki is jött a nyomdából a Báthori István Múzeum Füzetei első száma, az akkori állandó kiállítás vezetője (1955). A mai napig 27 kötet látott napvilágot az időközben *A Báthori István Múzeum Kiadványai* névre változott sorozatban, melynek több füzet tartalmaz néprajzi jellegű tanulmányokat is. Ezek nagy részében Szalontai Barnabás sokirányú kutatásainak eredményeit publikálta, de több külső szerző Nyírbátorra és a Báthoriakra vonatkozó cikkei is helyet kaptak bennük. A múzeum új sorozataként 1986-ban jelent meg a Báthori István Múzeum és Baráti Köre kiadványainak első kötete, a *Folia Historica et Ethnographica* DÁM László szerkesztésében. Ez a korábban Nyírbátorban tartott konferenciák történeti témájú előadásainak adott helyet, míg az 1988-ban publikált 2. kötet az 1987-ben *A Nyírség történeti és néprajzi kutatásának eredményei és feladatai* címmel itt rendezett konferencián elhangzottak mellett a Nyírség néprajzának más témaköréit felölelő cikkeket is közöl. 1988-ban indult a *Nyírbátori Füzetek* sorozat, mely elsősorban a helytörténeti kutatásokat, a honismereti mozgalmat elősegítő forrásokat és bibliográfiákat tesz közzé.

A múzeum ún. komplex kiállítások keretében néprajzi témaköröket is bemutatót. Az 1961-ben nyílt állandó kiállításban a nyírbátori céhek tárgyi emlékein kívül a halászat, pásztorkodás, földművelés és a háztartás eszközei is szerepelt (az 1983-ban elbontott kiállítás forgatókönyvét SZALONTAI Barnabás írta).³¹ Az 1986-ban felavatott új állandó kiállítás főleg a település mezővárosi jellegét domborítja ki a néprajzi tárgyak segítségével. (Forgatókönyvét Dám László, Módy György, Varga Gyula és Szalontai Barnabás írta.)³²

A múzeum korábbi és jelenlegi munkatársai – a debreceni egyetem néprajzi tanszékével való jó kapcsolataiknak köszönhetően – tudományos kutatásaik eredményeit nagyrészt a tanszék sorozataiban publikálják: ott eddig 7 kötet látott napvilágot a Nyírbátorban működő néprajzkutatók tollából. E szoros munkakapcsolatok eredményeként vesz részt Dám László és D. Rácz Magdolna a Gömör-kutatásokban, s

kölcsönösségi alapon a tanszék munkatársai a Nyírbátor-monográfia néprajzi fejeze-
teinek megírásában működnek közre.

A múzeumvezetőként és tudományos kutatóként szinte haláláig egyedül munkálkodó SZALONTAI Barnabás fő kutatási területe a kismesterségek (ezen belül is a fazekasság) és a népi építkezés vizsgálata volt. 1967-ben megvédett doktori disszertációja *Kerámia a nyírbátori paraszti háztartásban* címmel a KLTE Néprajzi Intézetének Közleményei 23. köteteként 1970-ben látott napvilágot, de a kismesterségekről több más cikket is publikált folyóiratokban és évkönyvekben. A *Nyírbátor népi építészete* című munkája már csak halála után, 1984-ben jelent meg a tanszék *Studia Folkloristica et Ethnographica* sorozatának 13. köteteként. Kisebb néprajzi és más jellegű munkáinak bibliográfiája a múzeum füzeteiben olvasható. Munkásságát 1970-ben Állami Díjjal, 1979-ben a Munka Érdemrenddel ismerték el.

A múzeum jelenlegi igazgatója, DÁM László 1984-ben került a Báthori István Múzeum élére a debreceni egyetem néprajzi tanszékéről. Fő kutatási területe a népi építészet; több kötetet publikált a tanszék sorozataiban és azon kívül is,³³ s számos tanulmánya jelent meg e témakörből különböző szakfolyóiratokban és évkönyvekben. Doktori értekezését – mely *A Nagy-Sárrét népi építészete a 18–20. században* címet viselte – 1969-ben védte meg.³⁴ Részt vett több megjelent és jelenleg készülő településmonográfia szerzői gárdájában (Bakonszeg, Berettyóújfalu, Biharnagybajom, Nyíracsad, Nyírbátor, Mátészalka), s *Hajdú-Bihar megye építőművészete* címmel írt tanulmányt a Megyék népművészete sorozat Hajdú megyei kötetében. D. RÁCZ Magdolna 1986-tól a múzeum néprajzos munkatársa. Fő kutatási területe a házkultúra. Doktori értekezését 1987-ben védte meg *Dél-Gömör népi lakáskultúrája a 18–20. században* címmel. Társszerzője a *Lakóházak Dél-Gömörben* c. kötetnek (Debrecen, 1986.), s részt vesz a Nyírbátor-monográfia szerzői gárdájában is.

Beregi Múzeum

A beregi Tiszahát népművészete címmel 1971-ben megnyílt állandó kiállítás mellett (forgatókönyvét Csiszár Árpád és Erdész Sándor készítette el) évente más-más néprajzi tárgycsoportot bemutató időszak kiállítások segítségével ismertetik meg a közönséggel a múzeum kiemelkedően gazdag gyűjteményét. A tudományos és feldolgozó munka a múzeum két kutató-múzeológusának tevékenysége révén főként az adattár és a gyűjtemények anyagának gyarapításában ölt testet; a múzeumbaráti kör támogatásával a debreceni egyetem néprajzi tanszékének kiadványai között megjelentetett 3 kötet a kutatások eredményességének bizonyítéka. A beregi táj régészeti-néprajzi-történeti kutatásának helyzetét a múzeum fennállásának 20. évfordulóján itt rendezett tudományos ülésszakon tekintették át 1983-ban, s egyben kijelölték a további munka irányát is.

A jelenlegi múzeum alapítójaként tisztelt CSISZÁR Árpád 1963 óta az intézmény munkatársa. Fő kutatási területe a vallási néprajz és a néphit, de néprajzi „polihisztoriként” szinte valamennyi tárgykörben születtek dolgozatai, melyeket évkönyvekben, egyházi és világi szakfolyóiratokban publikált. Kötetei közül az egyik a beregi néphitet dolgozza fel,³⁵ míg a másikat – társszerzőként – a beregi népi textíliákról állította össze lexikonszerű megfogalmazásban.³⁶ Munkásságát több megyei és országos kitüntetéssel honorálták (legmagasabb a Munka Érdemrend 1972-ben).

Felhősné CSISZÁR Sarolta 1975 óta dolgozik a múzeumnál. Fő kutatási területe a népi textíliák és a temetkezési szokások vizsgálata. (Utóbbiból védte meg 1984-ben doktori disszertációját, mely *Temetkezési szokások a Beregi Tiszaháton* címmel 1986-ban jelent meg Debrecenben a *Studia Folkloristica et Ethnographica* 20. szá-

maként.) Szintén a néprajzi tanszék adta ki a Csiszár Árpáddal közösen írt *A beregi népi textíliák lexikona* c. könyvét a Folklór és Etnográfia 11. köteteként. Szatmári Múzeum

Az 1973-ban önálló épületet kapott múzeum udvarán 1981-re készült el az a hagyományos formában épült szekérszín, melyben megnyílhatott a *Szekerek, szánok, néprajzi nagytárgyak* című állandó kiállítás. Az anyag szaporodtával tovább folytatták az építést, s 1988-ban avatták fel az előbbieket folytatásaként továbbépített újabb tároló-bemutató épületet. A nagytárgyakhoz – s különösen a szállítóeszközökhöz – kapcsolódó tudományos tanácskozást rendeztek 1982-ben Mátészalkán, mely a Szatmár-kutatás igen jelentős állomásaként értékelhető. Az itt elhangzott előadások külön kötetben jelentek meg *Tanulmányok Szatmár néprajzához* címmel 1984-ben a debreceni egyetem néprajzi tanszékének Folklór és Etnográfia sorozata 16. köteteként.

A múzeum önálló kiadványsorozattal is rendelkezik, ennek füzetei azonban igen rendszertelenül jelennek meg. A Szatmári Múzeum Közleményei első száma 1974-ben jött ki a nyomdából, s 1984-ig 6 száma látott napvilágot. Ezek között 3 kifejezetten néprajzi témájú. A múzeum gyűjteményében található Luby Margit-féle hagyatékából a Közlemények 3. számában *Olyan világ volt...* címmel válogatás jelent meg 1976-ban, egy nagyobb mondagyűjteményt pedig Luby Margit születésének 100. évfordulóján publikált a múzeum a Folklór és Etnográfia 21. számában (Debrecen, 1985.).

A múzeum tudományos munkájának irányát jelzi az a szoros kapcsolat, mely a KLTE Néprajzi Tanszékéhez fűződik. Eddig 7 kötet jelent meg a tanszék sorozataiban, mely a múzeumhoz, annak vezetőjéhez vagy a gyűjteményhez kapcsolható. Ugyancsak a néprajzi tanszékkel és a DAB-bal való jó kapcsolatokra utal, hogy a készülő Mátészalka-monográfiában is igen jelentős szerepet kaptak a Hajdú megyei kutatók.

A sokáig „egyszemélyes” múzeumban FARKAS József munkássága révén szaporodott a néprajzi anyag. Fő kutatási területe a szállításhoz kapcsolható, de a komplex néprajzi kutatások híveként több kötetet szentelt a szatmári hagyományos népiélet bemutatásának. Kisebb cikkei – melyek a néprajz többi témakörében való jártasságának bizonyítékai – *Néprajzi írárok Szatmárból* címmel 1988-ban jelentek meg Debrecenben a Folklór és Etnográfia 39. köteteként. Doktori értekezését *Az Ecsedi-láp vidékének gazdálkodása* címmel 1961-ben írta meg, de azt csak 1982-ben publikálta *Fejezetek az Ecsedi-láp gazdálkodásához* címmel a Studia Folkloristica et Ethnographica 8. kötetében.

Jegyzetek

1. Bővebben lásd: KISS Lajos: A Szabolcs vármegyei Múzeum története 1868–1918. Budapest, 1965. 98 p. (Múzeumtörténeti sorozat 2.)
2. BENE Zsuzsanna – KATONA Imre: A nyíregyházi Jósza András Múzeum késő-habán fajanszai. = A Jósza András Múzeum Évkönyve VI–VII, 1965. 57–68.
3. Bővebben lásd: PÁLL István: Kiss Lajos és a Jósza András Múzeum néprajzi gyűjteménye (1918–1979.) = 100 éve született Kiss Lajos. Nyíregyháza, 1981. 21–28. (Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6.)
4. A múzeumfalura vonatkozó cikkek közül: ERDÉSZ Sándor: A Sóstói Múzeumfalú. = Múzeumi Közlemények 1980. 1; 35–44.; ERDÉSZ Sándor: Sóstói Múzeumfalú. Nyíregyháza. = Szabadtéri néprajzi múzeumok Magyarországon. Budapest, 1987. 129–135.; PÁLL István: Múzeum a wolnym powietrzu w Sóstó (Wegry). = Acta Scansenologica 1. Szék, 1980. 117–127.
5. SZALONTAI Barnabás: Viaszöntő népszokás Máriapócs. Nyírbátor, 1977. 89 p. (A Báthory István Múzeum Kiadványai 24.)
6. SZALONTAI Barnabás: A nyírbátori Báthory István Múzeum rövid története. = Múzeumi Közlemények 1962. 1; 66–70.
7. CSISZÁR Árpád: Vasöntvények a Beregi Múzeumban. = Művészet 1977. 9; 14–15.

8. CSISZÁR Sarolta: Beregi keresztszemes minták. Budapest, 1980. 28 mintalap.
9. CSISZÁR Árpád: A Beregi Múzeum. = Találkozás Bereggel. Vásárosnamény, 1978. 97–105.
10. ÁCS Zoltán: Kisvárdai vár. Budapest, 1980. (TKM Kiskönyvtára 53.)
11. FARKAS József: Lovaskocsik és szekerek. = Tanulmányok Szatmár néprajzához. Debrecen, 1984. 169–196. (Folklor és Etnográfia 16.); uő: Kézimalmok Szatmárban. = Szabolcs-Szatmári Szemle 1987. 2; 179–182. és uő: Handmühlen in Szatmár Museum. = Ethnographica et Folkloristica Carpathica 5–6. Debrecen, 1988. 109–114.
12. FARKAS József: A Szatmári Múzeum története, feladata. = Csengeri Krónika. Csenger, 1975. 333–345.; uő: Luby Margit kézíratos hagyatéka a Szatmári Múzeumban. Debrecen, 1986. 117 p.
13. LÉVAI Sándor: Előszó. = Gombás András: Lapok Tiszavasvári történetéhez 1. Büdzentmihály története. Nyíregyháza, 1978. 1–2. (Jósa András Múzeum kiadványai 11.)
14. PÁLL István: A vajai tájház. Vaja, 1984. 20 p. (A Vay Ádám Múzeum Baráti Kör kiadványai)
15. A megye tájházaihoz lásd: PÁLL István: „In situ” múzeumok Szabolcs-Szatmár megyében. = Pedagógiai Műhely 1988. 1; 58–64.
16. PÁLL István: Tarpa, műemlékek. Budapest, 1984. (TKM Kiskönyvtára 159.)
17. Pl.: Felhősné CSISZÁR Sarolta: A beregi Tiszahát néprajzához. = Szabolcs-Szatmári Szemle 1986. 4; 463–473.; MURAKÖZI Ágota: Adalékok a Rétköz néprajzához, népművészetéhez. = Pedagógiai Műhely 1986. 1; 63–77.; ERDÉSZ Sándor: Kihaló mesterségek nyomában. = Szabolcs-Szatmári Szemle 1984. 2; 67–76.; FARKAS József: Szatmári ember, szatmári táj. Debrecen, 1983. 40 p. (Folklor és Etnográfia 10.)
18. ERDÉSZ Sándor: Szabolcs-Szatmári népszokások. = Népművelés 1967. 5; 23–25.
19. ORTUTAY Gyula: Kiss Lajosról, Turí Sándorról és a nyíregyházi múzeumról. = Szabolcs-Szatmári Szemle 1968. 4; 78–81.
20. NÉMETH Péter szerk.: 100 éve született Kiss Lajos. Nyíregyháza, 1981. 46 p. (Szabolcs-Szatmári Múzeumi Füzetek 6.); PÁLL István: Megemlékezések Szabolcs-Szatmárban Kiss Lajos születésének 100. évfordulójáról. = Ethnographia XCIII, 1982. 301.
21. Az előadások megjelentek: Nyíregyházi szlovák („tírpák”) nyelvjárás és néprajzi emlékek IV. Nyíregyháza, 1988. 93 p. (Jósa András Múzeum kiadványai 27.)
22. KISS Lajos: Földmívelés a Rétközön. Debrecen, 1929. 38 p. (A debreceni Tisza István Tudományos Társaság kiadványai V. k. 20. füzet) és Régi Rétköz. Budapest, 1961. 481 p.
23. KISS Lajos: A nyíregyházi szücsmesterség és szücsornamentika. Debrecen, 1929. 64 p. + 16 tábla. (A debreceni Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságának kiadványai V. k. 19. füzet)
24. KÖSZEGFALVI Ferenc: Kiss Lajos (1881–1965). Bibliográfia. Hódmezővásárhely, 1981. 61 p.
25. ERDÉSZ Sándor: Ámi Lajos meséi. Budapest, 1968. (ÜMNGY XIII–XV.); uő: Az öreg festő. Eredeti mesék Nyírvasváriból. Nyírbátor, 1963. 16 p. (A Báthori István Múzeum Füzetek); uő: Ungarn – Deutschland. Begegnung der Völker in Märchen, 4. Münster, 1971. 180 p.; ERDÉSZ Sándor – MALMOS Béla – KOVÁCS Ágnes: Ruszkovics István meséi. Budapest, 1968. 408 p. (A Magyar Népmesekatalógus Füzetek 4.)
26. pl. NAGY Géza: Karcrai népmesék I–II. Budapest, 1985. (ÜMNGY XX–XXI.) kötetét vagy a sajtó alatt lévő ORTUTAY Gyula: Lacza Mihály mesél c., az ÜMNGY-ben megjelenő kötet.
27. Debrecen, 1984. 180 p. (Studia Folkloristica et Ethnographica 12.)
28. ERDÉSZ Sándor: A hegyaljai szőlőmunkások szüreti népszokásai. Miskolc, 1957. 16 p. (Múzeumi Füzetek 7.); uő: Báthori Gábor a magyar néphagyományban. Nyíregyháza, 1956. 20 p. (Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumi Füzetek 1.); uő: Az archaikus eposz kérdései. Debrecen, 1986. 59 p. (Folklor és Etnográfia 28.)
29. ENTZ Géza szerk.: Magyarország műemléki topográfiája X–XI. Szabolcs-Szatmár megye műemlékei. Budapest, 1986–1987.
30. ERDÉSZ Sándor: Nyíregyháza, Sóstói Múzeumfalú. Budapest, 1980. (TKM Kiskönyvtára 26.)
31. SZALONTAI Barnabás: Nyírbátor, Báthori István Múzeum. Budapest, 1981. (TKM Kiskönyvtára 61.)
32. DÁM László: Nyírbátor, Báthori István Múzeum. Budapest, 1987. (TKM Kiskönyvtára 61. Átdolgozott kiadás)
33. DÁM László: A hajdúböszörményi szőlők népi építkezése. Debrecen, 1972. 77 p. (Közlemények a debreceni KLTE Néprajzi Intézetéből 25.); uő: Az alföldi lakóház. Kérdőív. Debrecen, 1979. 50 p. (Folklor és Etnográfia 1.); uő: Magyar néprajz I. Építkezés. Budapest, 1980. 194 p. (Egyetemi jegyzet); uő: Lakóházak a Nyírségben. Debrecen, 1982. 115 p. (Studia

- Folkloristica et Ethnographica 6.); DÁM László – D. RÁCZ Magdolna: Lakóházak Dél-Gömörben. Debrecen, 1986. 148 p. (Gömör néprajza VII.)
34. DÁM László: A Nagy-Sárrét népi építésze. Debrecen, 1975. 183 p. (Műveltség és Hagymány XVII.)
35. CSISZÁR Árpád: Szájról szájra... Népi tudás és hiedelem Beregben. Debrecen, 1984. 121 p. (Folklór és Etnográfia 13.)
36. CSISZÁR Árpád – Felhősné CSISZÁR Sarolta: A beregi népi textíliák lexikona. Debrecen, 1983. 56 p. (Folklór és Etnográfia 11.)

